

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

УДК 021.1 - 044.922 - 044.86 : 004
DOI 10.32461/2409-9805.3.2021.244715

Цитування:

Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 38–44.

Kuzmenko O., Zagumenna V. (2021). Transformation and expansion of library functions in the modern digital space. *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 38–44 [in Ukrainian].

Кузьменко Олена Ігорівна,
кандидат історичних наук,
доцент, докторантка кафедри
культурології та інформаційних комунікацій
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
totalnost18@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-4954-2815>

Загуменна Віра Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри культурології та інформаційних комунікацій
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
vzagumenna@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-4238-890X>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА РОЗШИРЕННЯ ФУНКЦІЙ БІБЛІОТЕК У СУЧАСНОМУ ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ

Мета роботи – окреслити процеси трансформації основних функцій сучасної бібліотеки у задоволенні постійно зростаючих інформаційних потреб користувачів та посилення ролі бібліотек в умовах цифровізації суспільства. **Методологія** дослідження ґрунтується на комплексі загальнонаукових методів (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення) та підходів (системний, соціокомунікативний та інноваційний), а також порівняння та взаємозв'язку теорії і практики. **Наукова новизна** роботи полягає в розширенні уявлень про роль та функції бібліотек та їх впливу на розвиток сучасного суспільства в умовах цифровізації. **Висновки**. Розширюючи свої функції, бібліотека все активніше запроваджує нові засоби доступу, створення та обробки інформації, використовуючи цифрові технології та сучасні засоби комунікації. Аналіз функцій бібліотек дозволив визначити сутнісні (базові) функції сучасної бібліотеки в умовах трансформаційних змін. Серед них: інформаційна, комунікаційна. Для наукових бібліотек характерне розширення(трансформація) традиційної інформаційної функції в інформаційно-аналітичну. Певне посилення в діяльності публічних бібліотек набувають такі похідні функції, як освітня, навчальна, дозвілєва та ін. Також відбувається посилення інформаційної та комунікаційної функцій незалежно від типу бібліотек. Отже, сьогодні діяльність бібліотек збагачується змістом інформаційної, комунікаційної, культурної, освітньої, дозвілєвої та інших функцій, що сприяє взаємодії із зовнішнім середовищем, утвердженні демократичних і гуманістичних принципів розвитку, забезпеченні вільного доступу до інформації.

Ключові слова: трансформація, функції бібліотек, інформаційні потреби користувачів, цифровізація, громадянське суспільство.

Kuzmenko Olena,

Doctor of Philosophy in Historical Sciences, Associate Professor,
Department of Cultural Studies and Informational Communications,
National Academy of Culture and Arts Management

Zagumenna Vira,

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Cultural Studies and Information Communications Department,
National Academy of Culture and Arts Management

TRANSFORMATION AND EXPANSION OF LIBRARY FUNCTIONS IN THE MODERN DIGITAL SPACE

The purpose of the article is to outline the processes of transformation of the main functions of a modern library in meeting the constantly growing information needs of users and strengthening the role of libraries in the context of the digitalization of society. The methodology is based on a set of general scientific methods (analysis, synthesis, abstraction, generalization) and approaches (systemic, socio-communicative, and innovative), as well as the comparison and relationship of theory and practice. The scientific novelty of this work is to expand ideas about the role and functions of libraries and their impact on the development of modern society in the context of digitalization. Conclusions. Expanding its functions, the library is increasingly introducing new means of accessing, creating, and processing information, using digital technologies and modern means of communication. The analysis of library functions allowed us to determine the essential (basic) functions of a modern library in the conditions of transformational changes. Among them: information, communication. Scientific libraries are characterized by the expansion (transformation) of the traditional information function into information-analytical. Such derivative functions as educational, training, leisure, etc. acquire a certain strengthening in the activity of public libraries. Information and communication functions are also being strengthened, regardless of the type of library. Thus, today the activities of libraries are enriched by the content of information, communication, cultural, educational, leisure, and other functions, which promotes interaction with the environment, the establishment of democratic and humanistic principles of development, ensuring free access to information.

Keywords: transformation, functions of libraries, information needs of users, digitalization, civil society.

Актуальність проблеми. Повсюдна цифровізація всіх сфер суспільного життя та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій робить діяльність бібліотек більш динамічною, доступною для значної кількості користувачів, як реальних, так і потенційних, відкриває можливості для подальшого розвитку. Це зумовило появу в діяльності сучасних бібліотек нових функцій та трансформацію традиційних.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання трансформації функцій бібліотек на сучасному етапі постійно знаходиться у полі зору вітчизняних та зарубіжних бібліотекознавців, зокрема О. Артем'євої, О. Васильченко, Т. Вилегжаніної, В. Л. Голохи, І. Давидової, В. Жукової, В. Маркової, В. Пальчук, В. Пашкової та багатьох ін.

Мета роботи – окреслити процеси трансформації основних функцій сучасної бібліоте-

ки у задоволенні постійно зростаючих інформаційних потреб користувачів та посилення ролі бібліотек в умовах цифровізації суспільства.

Виклад основного матеріалу. На різних історичних етапах суспільного розвитку бібліотека розвивається, змінюється і трансформується відповідно до історичного часу та відповідних соціокультурних змін. Зокрема, змінюються та переосмислюються функції книгозбірень. Якщо в XIX ст. та на початку XX ст. на перше місце ставилася, головним чином, просвітницька роль бібліотек, а в роки радянської влади – ідеологічна, виховна [4], то наприкінці XX ст. – на початку XXI ст. – інформаційна, комунікаційна, культурна, освітня тощо.

Сьогодні діяльність бібліотеки часто представлена її загальновідомими традиційними функціями, які забезпечують формуван-

ня та зберігання документів, сприяють організації до них доступу, тобто забезпечують обслуговування користувачів, культурно-освітню діяльність і т. ін. Проте бібліотека є не тільки установою, що комплектує фонди та надає відповідні послуги. Такий підхід обмежує діяльність та функції сучасної бібліотеки, що не завжди сприяє інноваційним змінам в книгозбірнях. На сучасному етапі важливо відійти від такого обмеження завдань бібліотеки і дослідити трансформацію її функцій комплексно, орієнтуючись на інноваційність і високу ефективність в умовах цифровізації.

Трансформація функцій бібліотек в певній мірі залежить від їх типу. Проте аналіз їх функцій дозволив визначити сутнісні (базові) функції сучасної бібліотеки незалежно від типології.

Однією з таких функцій є інформаційна, сутністю якої є сукупність видів діяльності бібліотеки з інформаційного забезпечення матеріального і духовного виробництва. Технічна і технологічна модернізація бібліотечної діяльності сприяли посиленню та трансформації інформаційної функції в сучасному цифровому середовищі. Бібліотека стає повноправним суб'єктом інформаційного простору. Вона збирає і зберігає документовану інформацію і знання в електронному вигляді: це і робота з оцифрування колекцій та фондів, і співпраця з видавництвами та іншими бібліотечно-архівними установами та окремими авторами щодо надання електронного примірника документа; бібліотека бере участь у формуванні документного потоку, проводить його аналітико-синтетичну обробку, створює різноманітні інформаційні продукти.

Процеси глобалізації та цифровізації суспільства надали можливість доступу до наявних інформаційно-інтелектуальних ресурсів як вітчизняного так і зарубіжного виробництва, а також створили умови для продукування значних обсягів нової інформації. Інформаційне забезпечення діяльності управлінських структур в Україні набуває особливого значення. Це означає, що для бібліотеки її функції визначаються залежністю від інформаційних потреб як окремих категорій її користувачів, так і суспільства в цілому. Така

тенденція бібліотечного обслуговування, у свою чергу, визначила вектор розвитку інформаційної функції. Потреба в інформаційно-аналітичних продуктах бібліотек обумовлена об'єктивним запитом користувачів, і особливо у середовищі владних структур, одержати уявлення про основні тенденції змін в змістовному наповненні великих масивів інформації, що відображає розвиток суспільних процесів. Отже, як зазначає В. Пальчук, активізація процесу посилення аналітичної складової в умовах вдосконалення технології аналітико-синтетичної обробки великих масивів інформації в наукових бібліотеках створила умови для трансформації традиційної інформаційної функції в інформаційно-аналітичну [8].

Віртуалізація комунікаційного простору, в структурі якого активно функціонує бібліотека, виступає також важливим чинником визначення пріоритетних форм подавання інформації, що посилює комунікаційну функцію бібліотеки [3, 18].

Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їхнє використання практично в усіх галузях діяльності соціуму, в т. ч. у бібліотечно-інформаційній сфері, вплинули на зближення і зростання інформаційної та комунікативної функцій бібліотеки. Як зазначає О. Василенко, ще на початку 1990-х років М. Слободяник поєднав інформаційний та комунікативний складники в єдину цілісну функцію наукової бібліотеки, визначивши серед основних її функцій головною інформаційно-комунікативну [3, 76]. Зокрема, з'являються словосполучення «інформаційно-комунікаційна діяльність», «інформаційно-комунікаційний простір» та ін., які в подальшому набувають важливого значення.

У рамках комунікаційної функції бібліотека організовує взаємодію читачів з соціальною пам'яттю усього людства, передаючи їй у користування все накопичене цивілізацією культурне надбання. Під впливом соціально-економічних трансформацій та впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій в бібліотеки відбувається переосмислення та трансформація культурної функції, сутністю якої є сукупність видів діяльності, спрямованих на духовний розвиток громадян, залу-

чення їх до цінностей вітчизняної та світової культури, створення умов для культурного дозвілля. Бібліотека завжди виступала ретранслятором культури суспільства. Так, прикладом реалізації відповідної функції може слугувати проект електронної бібліотеки «Культура України» Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, яка оцифровує власні паперові фонди та сприяє поширенню знань про українську культуру, задоволенню потреб в інформації з питань культури (<https://elib.nlu.org.ua>).

Проект Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини» пропонує своїм користувачам доступ до книжкових пам'яток, що є національним надбанням України. В межах цього проекту НБУВ формує фундаментальну цифрову колекцію «Україніка». З метою удосконалення доступу до оцифрованих матеріалів з її фондів було здійснено низку відповідних налаштувань на сайті бібліотеки: налаштована нвігаційна панель пошуку матеріалів за типом ресурсів; організовано доступ до цифрової інформації за предметними рубриками та відповідним колекційним принципом (<http://nbuv.gov.ua/node/3506>).

Підсилює культурну функцію бібліотеки в сучасних умовах міжнародний проект «Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги», який реалізується Українською бібліотечною асоціацією та підтримується Європейським Союзом за програмою Дім Європи. Основною метою проекту, який тривав з березня по грудень 2020 р., було навчити бібліотекарів з України та Білорусі створювати інноваційні бібліотечні послуги, які розвиватимуть культурні та творчі індустрії цих країн з використанням спеціальної методології «Дизайн-мислення для бібліотек». Ця методологія була розроблена Публічною бібліотекою м. Чикаго (США) та Публічними бібліотеками м. Орхуса (Данія) за підтримки Фонду Білла та Мелінди Гейтс (<https://ula.org.ua/255-programi-proekti/4546-tvory-kulturu-bibliotechni-innovatsiini-posluhy>).

Сучасна концепція бібліотечного обслуговування ґрунтується не тільки на використанні фонду документів конкретної бібліотеки. Вона передбачає також використання

принципово нових можливостей доступу до інформації незалежно від часу і місцезнаходження як документа, так і користувача. Для задоволення інформаційних, освітніх, культурних потреб своїх користувачів бібліотека сьогодні робить доступними не тільки документовані знання, інформацію, що зберігаються в її фондах. Вона виходить за свої фізичні кордони, переходить з реального простору у віртуальний.

Отже, серед основних (сутнісних) функцій сучасної бібліотеки переважно виділяють, в першу чергу, інформаційну, комунікаційну та культурну функції.

Сутнісні функції властиві бібліотекам всіх типів і видів, проте реалізуються по-різному. Так, національні бібліотеки прагнуть з найбільшою повнотою формувати фонд національних документів і забезпечувати якомога більш тривале їх зберігання. Безпосередньому ж обслуговуванню користувачів у режимі видачі документів у тимчасове користування ними приділяється значно менше уваги, ніж створення національної бібліографії, баз і банків даних, обслуговування у віддаленому режимі тощо. Невеликі публічні бібліотеки навпаки у своїй діяльності основну увагу приділяють безпосередньому обслуговуванню користувачів. Бібліотеки навчальних закладів, як правило, не прагнуть придбати широкий спектр різноманітних документів, а навпаки, обмежуються більш вузьким колом навчальних та навчально-методичних матеріалів, але комплектують їх у значному обсязі [1].

Сутнісні функції конкретизуються у великій кількості похідних, обумовлених конкретними соціально-політичними та економічними умовами, які висуває суспільство перед бібліотеками. Найбільш часто серед похідних функцій фахівці називають кумулятивну, освітню, педагогічну, рекреаційну, навчальну, трансляційну, когнітивну, дозвіллеву та ін. Особливе місце серед них сьогодні припадає на освітню функцію, яка посилюється завдяки повсюдній цифровізації усіх сфер суспільного життя.

Підтвердженням цього є залучення у січні 2020 року Української бібліотечної асоціації до проекту Міністерства цифрової трансформації України. Зокрема, близько 6 000 бібліо-

тек по всій країні долучилися до національної кампанії з цифрової грамотності «Будь на часі!», популяризуючи інформацію про проєкт «Дія. Цифрова освіта», мета якого навчити цифровій грамотності 6 мільйонів українців за три роки. Бібліотеки стали першими хабами проєкту «Дія. Цифрова освіта», надаючи всім охочим доступ до безкоштовного навчання на національній онлайн-платформі [4].

Особливого значення в цих умовах набуває простір бібліотеки як середовище, в якому, власне, відбувається бібліотечне обслуговування. Запропоновані данськими дослідниками чотири простори бібліотеки можна розглядати як компоненти загального бібліотечного простору, як одного з базових елементів моделі гнучкої бібліотеки. В умовах цифровізації і віртуалізації продуктів і послуг бібліотечний простір фізично виходитиме за межі бібліотечного приміщення, яке функціонує як внутрішній бібліотечний простір, використовуючи відповідні мережеві ресурси з метою задоволення потреб користувачів бібліотеки [5, 17].

Трансформація бібліотек зумовила певні зміни їх простору, структури, інтер'єру та дизайну. Концепція просторової моделі сприяє оптимальній реалізації як сутнісних, так і похідних функцій сучасної бібліотеки. Сьогодні в Україні і Європі досить популярним є проєкт чотирьохпросторової моделі публічної бібліотеки. Відповідно до неї, чотири простори включають: простор навчання, простор натхнення, простори зустрічей та подій. Даний проєкт сьогодні успішно реалізуються бібліотеками України [7].

Основними елементами функціонування «простору навчання» в бібліотеці мають бути: актуальні колекції інформаційних ресурсів; зручне віртуальне освітнє середовище бібліотеки; спеціально обладнаний фізичний простір у приміщенні бібліотеки; послуги бібліотеки, основними з яких є доступ до інформаційних ресурсів на різних носіях та доступ до інтернету, освітні заходи й місця для самостійних занять та ін. [11]. Саме простір навчання забезпечує реалізацію інформаційної та освітньої функцій бібліотеки.

«Простір натхнення» дає користувачам можливість отримати нові знання або отримати цінний досвід через творчість та історії з

літератури, кіно, музики, розваг та ігор, а також участь у різних творчих зустрічах, заходах та майстер-класах. «Простір зустрічей» – місце для проведення вільного часу та відпочинку з друзями, а також місця для пасивного проведення часу, «може розташовуватися як в окремих приміщеннях (зала, вітальня), так і у просторі навколо бібліотеки (у дворі чи на прилеглий території) або бути інтегрованими у міське. Ці простори дають можливість комплексно реалізувати дозвілєву й комунікаційну функції.

«Простір подій» розрахований на проведення різноманітних заходів, спрямованих на просування брендів, послуг, іміджу за допомогою спеціальних привабливих акцій. Це можуть бути такі події як виставки робіт місцевих художників, майстрів народної творчості; фотовиставки, квести, конференції, презентації тощо. Представлені простори є мобільними і мультифункціональними й можуть трансформуватися з одного в інший, реалізуючи як сутнісні так і похідні функції бібліотек [7].

Суспільна затребуваність визначила напрями змін акцентів у системі розкриття соціальних функцій бібліотек в сучасних умовах. Як наголошує В. Пашкова, серед факторів, що впливають на їх перегляд, слід зазначити також довготривале безробіття в окремих країнах та в Україні, зокрема, безробіття молоді та ін. Бібліотеки мають також справу з обслуговуванням особливих груп населення, а саме: меншин, полікультурних соціальних груп, людей з фізичними обмеженнями та різних вікових категорій. Відбуваються зміни у віковій структурі суспільства, зокрема, старіння населення. Зростає потреба в цифровій грамотності та критичному мисленні не тільки молоді, але й у людей старшого покоління [9, 20].

Розширюючи свої функції, бібліотека все більше запроваджує нові засоби надання доступу та обробки інформації, використовуючи для цього сучасні цифрові технології, засоби комунікації тощо. Трансформація функцій бібліотек також залежить від зовнішнього середовища. Бібліотека допомагає вирішувати відповідні завдання суспільства, працює на його «загальне благо».

Наукова новизна даної роботи полягає в розширенні уявлень про роль та функції бібліо-

тек та їх впливу на розвиток сучасного суспільства в умовах цифровізації.

Висновки. Розширюючи свої функції, бібліотека все активніше запроваджує нові засоби доступу, створення та обробки інформації, використовуючи цифрові технології та сучасні засоби комунікації. Аналіз функцій бібліотек дозволив визначити сутнісні (базові) функції сучасної бібліотеки в умовах трансформаційних змін. Серед них: інформаційна, комунікаційна, освітня, культурно-просвітницька. Для наукових бібліотек характерне розширення(трансформація) традиційної ін-

формаційної функції в інформаційно-аналітичному. Певне посилення в діяльності публічних бібліотек набувають такі похідні функції як освітня, навчальна, дозвіллева та ін. Також відбувається посилення інформаційної та комунікаційної функцій незалежно від типу бібліотек. Отже, сьогодні діяльність бібліотек збагачується змістом інформаційної, комунікаційної, культурної, освітньої, дозвіллевої та інших функцій, що сприяє взаємодії із зовнішнім середовищем, утвердженні демократичних і гуманістичних принципів розвитку, забезпеченні вільного доступу до інформації.

Список використаних джерел

1. Артемьева Е. Б. Библиотека как социальный институт URL: <https://docplayer.ru/37449365-Biblioteka-kak-socialnyu-institut-artemeva-elena-borisovna-d-r-ped-nauk.html> (дата звернення: січень 2021).
2. Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки в контексті сутнісних функцій // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2017. Вип. 45. С. 71–81
3. Гарагуля С. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача // Бібл. вісник. 2014. № 6. С. 17–23.
4. Голоха Л. Державне управління бібліотечною справою в Україні: історичний аспект // Держ. упр. та місц. самоврядування. 2009. Вип. 1. С. 89–100.
5. Гранчак Т. Концептуальна модель гнучкої бібліотеки // Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук. 2020. Вип. 6. С. 10–23.
6. «Дія. Цифрова освіта»: офіц. веб-сайт /Українська бібліотечна асоціація. URL: <https://ula.org.ua/255-programi-proekti/4488-diiia-tsyfrova-osvita> (дата звернення: січень 2021).
7. Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Бібліотека як соціокультурний публічний простір: трансформаційні зміни // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2020. № 4. С. 24–31.
8. Пальчук В. Сучасні тенденції розвитку базових функцій інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : збірник / НАН України, НБУВ, АБУ ; [редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін.]. Київ, 2013. Вип. 36. С. 489–502.
9. Пашкова В. С., Пашков О. М. Інтелектуальна свобода та доступність інформації в демократичному суспільстві. Етика бібліотечного працівника: посібник для бібліотекарів... / УБА. Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти. Головний тренінговий центр для бібліотекарів. Київ, 2013. 96 с.
10. «Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги»: офіц. веб-сайт / Українська бібліотечна асоціація. URL: <https://ula.org.ua/255-programi-proekti/4546-tvory-kulturu-bibliotechni-innovatsiini-posluhu> (дата звернення: січень 2021).
11. Чотири простори бібліотеки: модель діяльності: практичний посібник / автори-укладачі: О. Бояринова, О. Бруй, Л. Лугова, Я. Сошинська, І. Шевченко; Українська бібліотечна асоціація. Київ : ВГО Українська бібліотечна асоціація, 2020. URL: <https://ula.org.ua/259-publikaciyi/vidannya> (дата звернення: січень 2021).

References

1. Artemyeva E.B. Library as a social institute. Retrieved from: <https://docplayer.ru/37449365-Biblioteka-kak-socialnyu-institut-artemeva-elena-borisovna-d-r-ped-nauk.html>. [in Ukrainian].
2. Vasilenko O.N. (2017). Information and communication activities of the scientific library in the context of essential functions. Scientific works of the National Library of Ukraine are named after VI Vernadsky. 45, 71-81. [in Ukrainian].

3. Garagulya S. (2014). Library in information science: orientation for the user. *Bibliotechnij visnik*, 6, 17–23 [in Ukrainian].
4. Golokha L. State management of library affairs in Ukraine: historical aspect. Retrieved from: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01\(1\)/Goloha.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Goloha.pdf). [in Ukrainian].
5. Granchak T. (2020). Conceptual model of a dull library. *Ukrainian Journal of Library and Information Sciences*, 6, 10-23 [in Ukrainian].
6. «Action. Digital education». Retrieved from: <https://ula.org.ua/255-programi-proekti/4488-diia-tsyfrova-osvita>. [in Ukrainian].
7. Kuzmenko O. I., Zagumenna V.V. (2020). Library as a sociocultural public space: transformational changes. *Library science. Record Studies. Informology*, 4, 24-31 [in Ukrainian].
8. Palchuk V. Modern trends in the development of basic functions of information and analytical departments of libraries Retrieved from: http://nbuviap.gov.ua/images/siaz/Palchuk_Valentuna.pdf. [in Ukrainian].
9. Pashkova V.S., Pashkov O.M. (2013). Intellectual freedom and availability of information in a democratic society. *Ethics of a librarian: a guide for librarians UBA. Center for Continuing Information and Library Education. The main training center for librarians* [in Ukrainian].
10. «Create of Culture: Library Innovative Services». Retrieved from: <https://ula.org.ua/255-programi-proekti/4546-tvory-kulturu-bibliotechni-innovatsiini-posluhy>. [in Ukrainian].
11. Four open spaces of libraries: model of performance: practical book authorization (2020). O. oyarinova, O. Bruy, L. Lugova, J. Soshynska, I. Shevchenko. Sumy: Ukrainian Library Association. Retrieved from: <https://ula.org.ua/259-publikaciyi/vidannya> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 08.03.2021
Отримано після доопрацювання 29.03.2021
Прийнято до друку 15.04.2021*